

ЧЕРГОВА РЕВОЛЮЦІЯ ЧИ НАРЕШТІ СПРАВЖНЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА РЕФОРМА? (економіко-психологічний аналіз)*

Олександр ШМОРТУН

Навіть поверхове знайомство з книгою Павловського «Шлях України» свідчить про те, що держава у нього *перетворюється на черговий рятівний круг, своєрідний фетиш, ідол, на якого мають молитися реформатори задля спасіння України*. Зокрема, він вважає, що «суть економічної революції Кейнса, яка врятувала капіталізм від смертельної загрози в 30-ті роки, в тому і полягала, щоб розробити систему державного регулювання ринкових відносин», — а тому необхідно «насамперед розробити систему повномасштабного державного регулювання»¹⁷. Далі на стор. 57 ми дізнаємося, що раціональне формування наукомісткої змішаної економіки можливе лише в умовах державного регулювання ринкових відносин. На стор. 61 першим і другим пунктами стратегії розвитку України знов-таки є державне регулювання економіки. На стор. 66 нам сповіщають, що всі негативні економічні парадокси України лише наслідок відсутності активного державного регулювання економіки. На стор. 72 ми дізнаємося, що запропонована Павловським трифазна схема реформування макро- та мікроекономіки відбувається на основі об'єднання в єдину систему за допомогою знов-таки державного регулювання. Що ж стосується зовнішньоекономічної політики, то і тут ми повинні поглибити економічну реформу, «одночасно підсиливши регулюючу роль держави»¹⁸.

На стор. 88 практично основна теза книги досягає найвищого пафосу, позаяк формулюється у формі «закону розвитку ринку», який полягає в тому, що «механізми вільного ринку достатньою мірою врівноважуються та доповнюються державним регулюванням економіки»¹⁹. Далі, звичайно ж, ідуть «завдання державного регулювання», адже «забезпечення нормального функціонування економічної системи, до якої входить система ринкової саморегуляції, може забезпечити лише держава», і тому «на перехідному етапі все (?! — О. Ш.) керування економікою мала б взяти на себе держава»²⁰.

На стор. 92 читаємо, що в макроекономічній теорії зайнятості Кейнса «ключова роль відводиться державі». Потім ідуть «методи державного регулювання економіки» (стор. 95), які полягають головним чином знов-таки у «втручанні держави в економіку» (стор. 96). Цьому ж питанню присвячується один з наступних розділів, який так і називається: «Роль і функції держави в програмі стабілізації», головною засадовою тезою якого є теза «кейнсіанці проти монетаристів». І нарешті на стор. 111 ми натрапляємо на схему, в якій розкриваються причини інфляції та заходи щодо їх усунення. Вже побіжний аналіз показує, що в цих заходах, які переважно формулюються в термінах «контроль», «державний контроль», «захист», «заборона», переважають заборонно-адміністративні методи, які і характеризують державну стратегію розвитку промисловости.

* Початок публікації дивись у №7/8 за 1997рік.

Можна собі тільки уявити, з яким задоволенням, навіть захватом зустрінуть концепцію Павловського щодо реформування економіки бюрократи із нашого величезного державного апарату, а також представники директорського корпусу, які внаслідок своєї некомпетентності зникли б із очолюваних ними установ у разі невиконання головної тези реформаторського курсу Павловського про необхідність підсилення «державного регулювання» та «втручання в економіку».

Взагалі якийсь нестримний потяг багатьох наших «найпрогресивніших» реформаторів до державного захисту знову-таки наводить на філософсько-соціологічні і навіть філософсько-психологічні роздуми. Перечитуючи десятки публікацій, в яких фігурує старий міф, зміст якого можна виразити одним рядком: «ніхто не дасть нам порятунку окрім... держави», приходиш до висновку про вкоріненість на рівні навіть не суспільної свідомості, а суспільної підсвідомості особливих, традиційних для російської імперії, ідеологічних архетипів, нерозривно пов'язаних із тезою «самодержавство — основа буття Росії» (згадаймо, наприклад, численні висловлювання навіть ліберальних російських демократів, в яких знов і знов повторюється крилата горбачовська фраза «за державу обидно») ²¹. І знову доводиться наголошувати на тому, що українська історична традиція і ментальність у її нескалічених імперським великодержавним мисленням першоосновах пов'язана з якісно іншою, якщо хочете, приватновласницькою ринковою трудовою мотивацією ²². І в цьому плані перетворення Павловським держави на якусь ікону, рятівника, який протистоїть вільному ринку, є якраз тим «кроком вліво» і одночасно кроком назад до командно-адміністративної економіки, проти якого він же застерігає і який вважає хибним шляхом для України. І саме тому, на мій погляд, дуже важливо, не відкидаючи позитивних аспектів кейнсіанства у межах сучасного неокласичного синтезу розкрити позитивні моменти монетаризму, який і пов'язаний з реальною ліберальною правоцентристською орієнтацією в політичному спектрі.

Основний політичний *нафос монетаризму* полягає в його *антидержавницькій, точніше антибюрократичній, антимонопольній спрямованості*. Кожний раз, коли той чи інший політик або економіст захоплюється ідеєю «втручання держави» в суспільне життя саме ліберали в політиці і монетаристи в економіці, повторюючи слова відомого літературного персонажа, задають риторичне запитання: «а судді хто?!»; адже управлінські здібності нашої апаратної еліти, її здатність виконати будь-які реальні реформаторські дії, рівень її корумпованості вже сумно відомий всьому світові. Відомо й те, що в кількісному відношенні бюрократичні структури, створені виконавчою владою у більшості країн СНД в найкращих російських традиціях, також зрівнялись, а то й перевершили рівень радянських. І коли говорять про довгострокові плани розвитку Франції, Японії або Китаю, які спираються на серйозні наукові дослідження, то стосовно України це дуже сумнівно, бо нове чиновництво, котре поглинула боротьба за власне збагачення, не зацікавлене у реалізації конструктивних антикризових програм та й нездатне розробити такої програми ²³. На фоні такої ситуації спроби президента Кучми реалізувати комплексні антикорупційні заходи, на кшталт операції «Чисті руки», а також намір Єльцина прийняти закон про повну декларацію доходів усіх державних посадових осіб виглядають, мабуть, радше як жести відчаю або своєрідного блефу, ніж реальні заходи боротьби з корумпованою бюрократією.

У зв'язку з цим монетарна концепція є вкрай актуальною для українського реформування. Адже вона має універсальну, антимонопольну спрямованість, пов'язана з відстоюванням принципів *не тільки політичної, а й економічної демократії*. З позицій монетаризму стає зрозумілою принципова хибність перехідної моделі, котру пропонують не тільки ліві, а й частина представників центристських, точніше, псевдоцентристських політичних сил та ще й з національним забарвленням. Згадаймо цю модель. Спочатку був вільний ринок, «дикий капіталізм» (він же «класичний»), котрий характеризувався нічим не обме-

женою конкуренцією. Внаслідок цієї необмеженості невтручання держави в економіку відбувались перманентні економічні кризи, які врешті-решт закінчились великою економічною депресією у США. Відповіддю на цю фінансово-економічну катастрофу немов би став рузвельтівський курс різкого зростання державного регулювання, яке, за Павловським, піднялось з нуля до приблизно 70 відсотків (соціялісти до цього додають, що цей курс, мовляв, є запозичений Рузвельтом у комуністичної державно-капіталістичної моделі, позаяк американців вразили економічні успіхи Радянського Союзу). Прямим наслідком значного підвищення державного регулювання економіки стало, за цією версією, значне зростання соціального захисту населення. І цей рузвельтівський курс знаменує собою перехід від класичного капіталізму до якісно нової соціальної формації, котру соціялісти так і називають соціялістичною, а Павловський — соціялізованим капіталізмом. Потім США, в яких занадто розвинулась сфера послуг, відірвана від «виробництва матеріальних благ», «схибили» з «єдино вірного» «магістрального» шляху у бік «контрреволюції» Фрідмена. На цьому шляху залишились Німеччина, Японія і Китай, які є втіленням аутентичного соціялізму і мають правити за взірць.

Перед нами суцільний архаїчний міф. Цей міф мало чим відрізняється від комуністичної міфології про Велику Жовтневу соціялістичну революцію як початок «нової ери» в історії людства (а подекуди і перегукується з цим міфом у пункті впливу, який неначебто справив Великий Жовтень на концепцію Рузвельта). Хибність цього міфу спростовує неомонетаризм, оскільки він дозволяє, як це не парадоксально, розкрити головну ваду мінімально керованої ринкової економіки. *Ця вада полягає в прагненні будь-якого суб'єкта підприємницької діяльності до монополії, яка забезпечує максимальний прибуток за мінімальних витрат.* Не вдаючись в деталі, позаяк ця тема великого окремого дослідження, можна сказати, що не вільна конкуренція є причиною найбільшого хаосу «дикого капіталізму» (геніальною заслугою Сміта є розуміння того, що ринок — це система, яка самоорганізується), а монополія і врешті-решт переростання наприкінці XIX — початку XX сторіччя класичного капіталізму у державно-монополістичний. Причому некерований ринок з об'єктивною закономірністю веде не тільки до зрощення банківського і промислового капіталу і утворення корпоративних монополій, а й до зрощення капіталу з потужними державними мілітарно-бюрократичними структурами і утворення світового якісно нового типу імперіялізму²⁴. Акцентуючи увагу не на геополітичному, а на суто економічному аспекті проблеми, хочу сказати, що початок переходу у цій сфері до нового суспільного ладу символізує не тільки і не стільки славнозвісний рузвельтівський курс з його орієнтацією на збільшення директивного державного втручання, а поява антитрестівського, антимонопольного законодавства у тих же США. Мова йде, у першу чергу, про відомий закон Шермана, за допомогою якого той же Рузвельт на початку своєї політичної кар'єри боровся з могутнім залізничним монопольним картелем.

До речі, слід зазначити, що так званий «дикий» або «ковбойський» капіталізм у США за всієї його жорстокості (рабовласництво, практичне знищення місцевого населення і його розвиненої культури) та крайнього індивідуалізму мав одну перевагу перед всіма країнами так званого «державницького капіталізму»: він розвивався переважно на основі самоврядування за практичної відсутності розвинених бюрократичних структур. Ці структури почали створюватися лише пізніше як досить квола надбудова над уже створеним реальним ринковим середовищем. *Тому говорити про те, що за часів Гайдара і Пинзеника у нас панував якийсь «дикий» капіталізм американського взірця епохи первісного накопичення просто некоректно.* За всього лібералізму дій Пинзеника і Гайдара та демагогії, яка їх супроводжувала, про «вивільнення цін», «включення механізмів ринкової конкуренції», «руйнування державної монополії» насправді — у найкращих комуністичних державно-монопольних традиціях — це була бюрократично-директивна акція

страшного підсилення існуючого монополізму, у першу чергу монополізму природних сировинних монополій, який бодай трохи обмежувався у радянській командній економіці. Практично відбувся суто *адміністративний дозвіл* майже миттєвого підвищення цін на корисні копалини до рівня світових. Це призвело до створення ще більш страшних мафіозно-промислових кланів, ніж радянські відомі відомчі корпорації, зробило практично неконкурентоспроможним виробництво, особливо наукомістке, товарів кінцевого споживання, вмить знецінило величезні грошові заощадження десятків мільйонів людей²⁵. Хочу підкреслити, що пограбування заощаджень населення через підвищення цін, а пізніше за допомогою державного юридичного дозволу спекулятивних фінансових пірамід, попри всю свою модерністську монетарну форму, засноване саме на державній монополії і має свої витоки в російській імперській традиції так званої експропріації. По суті воно принципово не відрізняється від будівництва військово-бюрократичного державного капіталізму Петром I коштом кріпаків, а також більшовицького первісного накопичення коштом «пожирання села містом» (формулювання належить відомому радянському економісту Преображенському). Різниця полягає лише в тому, що в першому випадку страшний державний бюрократичний монстр все ж таки побудував на кістках мільйонів людей промислову (переважно військову) базу, а в другому — у процесі активного переводу державної корпоративної власності в індивідуальну приватну — фактично зруйнував нехай і застарілий структурно недосконалий, але досить значний промисловий потенціал, не створивши на його місці нового. Отже, Росії з самого початку через певні системні особливості цього імперського утворення однаково були притаманні як жорстка ієрархічно-бюрократична структурність державного апарату, так і крайня неефективність управлінських рішень, свавілля, безконтрольність та корумпованість тих же чиновників. З точки зору системно-синергетичного аналізу Росія приречена на своєрідну циклічність, на пульсацію між анархією неконтрольованих бунтів та жорстокою військово-бюрократичною централізацією у стилі воєнного комунізму.

По суті ми успадкували і поки що, попри проголошену незалежність, не змогли подолати цього страшного алгоритму специфічно російського буття (і, як було показано вище, менталітету). Тому Україна як уламок колишньої імперії і являє собою страшний симбіоз хаотичного свавілля і розгулу всіх видів злочинності, включаючи економічну, зі страшною промисловою державно-клановою монополією, яка продовжує посилюватись. До речі, рузвельтівський курс більшою мірою виник не внаслідок захоплення радянською планово-розподільною системою, а внаслідок страху перед тим, що країна, яка перебуває у глибокій економічній кризі може зірватись у прірву люмпенського бунту на зразок російського більшовізму. Рузвельт пішов на максимальне директивне збільшення зайнятості, щоб не допустити соціально-економічної катастрофи російської типу. І в цьому плані досвід кейнсіанства для нас сьогодні дійсно дуже актуальний. Тому не випадково, багато фахівців капіталізм, який утворився у колишніх республіках СРСР, називають номенклатурним. І тут антиетатистська спрямованість монетарних неокласичних моделей має надзвичайно важливе методологічне значення для подолання особливого у своїх витоків російсько-більшовицького державництва та споживачького менталітету. Розглянемо деякі основні принципіві положення фрідменівського монетаризму, тим більше, що Павловський, який вважає його «контрреволюцією», хибним шляхом для України, попри всі претензії на аналіз історії і сучасного стану економічної думки, практично не розглядає монетарної моделі сучасного реформування економіки, а в тих випадках, коли погоджується на певну доцільність монетарних методів, трактує їх, радше, у дусі все того ж державного втручання і заборон.

Головний парадокс полягає в тому, що сучасні монетаристи-неокласики нещадно критикують «революційне», за Павловським, кейнсіанство саме за його надмірний «мо-

нетаризм», тобто якраз за зловживання маніпулюванням грошовою масою, практично відірваним від виробництва. Фрідмен, і далеко не безпідставно, стверджував, що грошова емісія, на яку йдуть кейнсіанці, стимулюючи сукупний попит, практично не стимулює реальну товарну пропозицію. В умовах відсутності реального механізму структурної перебудови економіки грошова емісія майже не буде стимулювати розвиток виробництва. Відчуваючи неухильне зменшення реальних доходів, суб'єкти підприємницької діяльності почнуть згортати виробництво, щоб максимально підвищувати ціни на свої товари. Зростання номінальної платні швидко призведе до повного падіння платні реальної. І тоді фінансово-економічна катастрофа неминуча. Другої пінзениківської «лібералізації» ми просто не витримаємо. Отже, виходить, що так звані ідеологи кейнсіанства ведуть боротьбу з монетаризмом знов-таки монетарними, а точніше псевдомонетарними методами, намагаючись «переломити» ситуацію на краще маніпулюванням із грошово-фінансовою сферою. Це дуже нагадує боротьбу первісної людини із хворобою шляхом шаманських заклинань. У найкращому разі за рахунок гіпнотичного навіювання можна дістати тимчасовий ефект, який майже не впливає на реальний перебіг хвороби. Все це ми вже проходили у 1993 році в процесі емісійної діяльності Пінзеника, якого нинішні прибічники «революції» Кейнса звинувачують у монетаризмі та наслідуванні ідеології «дикого капіталізму».

Хочу розвіяти ще один міф щодо концепції Фрідмена. Виступаючи проти надмірної інфляції, він сформулював «золоте грошове правило», згідно з яким для забезпечення динамічного розвитку економіки необхідно поступово, стабільно, без революційних надривів збільшувати грошову масу синхронно з економічним зростанням (до 4 відсотків річного приросту). Отже, фрідменівський монетаризм не має нічого спільного з нинішньою фінансовою стабілізацією і вельми штучним обмеженням грошової маси!

А ще Фрідмен виступав за стабільність і прогнозованість податкової політики, адже в перехідні періоди важлива навіть не стільки максимальна межа податкової планки, скільки стабільність законодавчої податкової бази.

Так, монетаристи виступають проти повної зайнятості, наполягають на необхідності, в першу чергу, структурного безробіття, тобто безробіття, зумовленого динамічністю розвитку економіки в умовах НТР. І це абсолютно правильно, адже справжня ринкова економіка і вільна конкуренція неможливі за умов повної зайнятості, яку, між іншим, обіцяє нам Павловський, за відсутності мобільності робочої сили. Але в той же час вони надають виключно великого значення розгортанню мережі установ перекваліфікації робочої сили, створенню умов для оволодіння новими професіями, яких потребує наукомістка економіка.

Так, монетаристи виступають за максимальне скорочення державного сектора економіки, припинення державної підтримки збиткових підприємств і цілих галузей, за максимальну активізацію процесу приватизації. Але при цьому робиться все необхідне для покращення менеджменту на приватизованих підприємствах, максимального залучення в них приватних капіталів, підтримання реального конкурентного середовища. Як тут не згадати дії уряду Тетчер щодо закриття неперспективних, збиткових шахт і приватизації конкурентоспроможних об'єктів англійської вугільної промисловости. До речі, політика Рейгана передбачала звільнення від податків інвестицій, що вкладаються в розвиток економіки.

До того ж, монетаристи виступають саме за грошово-фінансові методи стимулювання модернізації промисловости. У сучасній економіці це робиться за рахунок зниження податкового тягара і спрямування коштів, що звільнились, на вдосконалення виробництва шляхом прискореної амортизації виробничих фондів, але не взагалі, як пропонують автори нашої податкової революції, а для найбільш перспективних пріоритетних галузей і окремих підприємств. Монетаристи дійсно сповідують політику скорочення

державних витрат на соціальні програми, які в розвинених країнах інколи дозволяють практично уникати наполегливої праці, жити за рахунок інших. Але при цьому вони намагаються створити найкращі умови для того, щоб людина мала змогу більше заробити, підвищити свій добробут власною працею.

Справжні монетаристи не мають жодного пієтету перед державним бюрократичним апаратом. Вони закликають до всіякого зменшення витрат на його утримання. Рейган заради скорочення дефіциту державного бюджету навіть намагався зробити деякі урядові структури самоокупними. Одночасно він же виступав за звільнення від податків пенсійних фондів, які перетворились у сучасних розвинених країнах на потужну інвестиційну силу (дехто навіть говорить про виникнення якісно нової форми колективної власності).

Виступаючи проти державної підтримки виробництва, монетаристи одночасно вважають, що рівень життя середнього класу має бути таким, щоб грошові заощадження цієї верстви становили в середньому 60-70 відсотків інвестиційного потенціалу нації (що так і є у розвинених країнах).

Нарешті, монетаристи завжди ведуть непримиренну боротьбу з будь-якими економічними монополіями (між іншим, зараз в Росії робляться війчайдушні зусилля для того, щоб демонополізувати таких монстрів, як Газпром, відомство залізниць і державний комунальний сектор, декларується всіяке скорочення державних витрат).

А тепер нехай читачі самі вирішать, наскільки актуальним для реформування України є справжній економічний лібералізм і монетаризм і в якій мірі наших реформаторів типу Пинзеника можна назвати монетаристами. А також наскільки правий Павловський, котрий у своїй черговій статті поряд з уже відомою ідеєю про необхідність підвищення платні у 5-7 разів підкреслює, що теорія Фрідмена, до речі, вихідця з сім'ї емігрантів з України, «... за змістом залишається на рівні ХІХ століття» («Голос України», 18 червня 1997 року).

Що ж стосується наших «кейнсіанців» і «борців» з «диким капіталізмом», то тут ще один парадокс: з одного боку, їхні постійні заклики, які вже переходять у заклинання, про необхідність відновлення державного регулювання економіки, свідчать про те, що по Україні та Росії знову бродить «привид комунізму», а з другого, — про практичну тотожність екстремістського зміфологізованого лібералізму з граничним зрівняльним державництвом. Наприклад, Павловський вперто, знов і знов (стор. 64, 77, 119, 114 його книги) повторює свою тезу про необхідність підвищення платні у 5-7 разів, що, начебто, забезпечить реалізацію соціальної справедливості і стимулює економіку до розвитку. З одного боку, тут проявляється «общинне мислення», суть якого полягає у бажанні вирівняти життя всього населення суто адміністративними заходами. З другого — на практиці, позаяк втримувати ціни за рецептом Павловського буде просто неможливо, це все одно призведе до гіперінфляції, яка була спровокована у 1993 році людьми, котрих Павловський звинувачує у зайвому лібералізмі, прихильності до вільної конкуренції, яка, мовляв, стала атавізмом у сучасній економіці. Але так звані «українські монетаристи», своєю чергою, вдалися до підвищення цін якраз під гаслом «захисту прав трудових колективів» і навіть «соціалізму з людським обличчям», до якого фактично закликає сам Павловський. Коло замкнулось, і, на жаль, це хибне коло люмпенськи-міфологізованої свідомості.

Але давайте розберемось. Павловський пропонує підвищити у 5-7 разів заробітну плату, мотивуючи це тим, що в розвинутих країнах фонд заробітної плати становить 50-70% національного валового продукту. Але ж цей національний продукт набагато більший, ніж в Україні, що і дозволяє стимулювати купівельну спроможність громадян. Крім того, треба чесно визнати, що і продуктивність праці у нас сьогодні менша (в сільському господарстві, наприклад, в 10 разів). І її не піднімеш лише завдяки підвищенню

платні. Окрім ентузіазму, потрібна ще висока кваліфікація і надзвичайно високий рівень технології. Але й це не головне. Адже навіть висококваліфікована робоча сила, тут Маркс абсолютно правий, стає реальним товаром лише тоді, коли має змогу поєднуватися із знаряддями праці. *Доки не розблоковане виробництво і не працюють підприємства, вона лише потенційно має ціну, а промисловість не працює лише від підвищення платні в 5-7 разів.* Тому те, що пропонує Павловський, є не що інше, як популізм, який спирається на люмпенськи зрівняльну налаштованість суспільної свідомости. По своїй суті, він абсолютно не відрізняється від головного девізу нашої приватизаційної програми двох-трьохрічної давности: «Кожному громадянину — рівну частину державного майна!». Між іншим, саме таке розуміння приватизації було закладене і в Програмі УРП у 1992 році, про що я писав у своїй книзі, підкреслюючи, що це один з тих популістських пунктів необільшовицького стибу, який заважає цій партії зайняти правоцентристську позицію в політичному спектрі. Для Павловського належність УРП саме до правого центру — вже вирішене питання. З приводу цього треба лише сказати, що, коли вже нова Програма УРП збігається з основними «антикризовими» тезами Павловського, про які щойно йшлося, то ця партія далека від правого центру як ніколи.

Правда, відчуваючи небезпеку пинзениківського шляху свого реформаторства, Павловський навіть погоджується виконувати поради «монетаристів» щодо стабілізації. Наприклад, половину заробітної плати не виплачувати людям (стор. 118). Це вже зовсім незрозуміло. Адже, за тим же Павловським, кейнсіанське стимулювання попиту шляхом підвищення платні повинно захочувати пропозицію, тобто розвиток власної промисловости. А крім того, знову повертаємось до зниження мотивації до праці, адже варіант «ви працюйте, а гроші потім» люди проходили і за радянських часів, і за нинішніх «ринкових».

Головні ж дії «комплексної» реформи, за Павловським, повинні полягати в одночасному державно-директивному введенні жорстких протекціоністських заходів: підвищенні платні і фактичному заморожуванні цін, позаяк він вважає, що підвищення виробником цін на свою продукцію у відповідь на різке зростання інфляції, мовляв, зумовлене його «неринковою поведінкою». Насправді ж, навпаки, це якраз дуже ринкова відповідь будь-якого підприємства, мета якого є не номінальний, а реальний прибуток. За такого сценарію «реформи» Павловський із пинзениківської гіперінфляції миттєво потрапляє у її позірну протилежність — державно-адміністративну систему радянського взірця. Його антикризові заходи відкидають нас до брежнєвських часів, коли зростала суто номінальна платня, максимально стримувались ціни, позбавляючи виробника будь-якої економічної мотивації до праці, і стрімко в умовах якраз максимальної закритости економіки від зовнішнього імпортера наростав дефіцит продуктів найпершої необхідности. Це відбувалось тому що, аби хоч якось підтримати ціни на власну продукцію, директори знижували її випуск або намагались перейти на випуск іншого, більш дорогого асортименту товарів під виглядом підвищення якости.

До речі, такі суто штучні ідеологічно-директивні заходи були лише тимчасовими. Рано чи пізно, «погоджуючись» з міністерствами і відомствами-монополістами, держава сама піднімала ціни на особливо «якісні» товари.

В наших умовах, «заходи» Павловського призведуть до стрімкого скорочення виробництва, що, в умовах постійного його спаду, неминуче прискорить соціально-економічну катастрофу²⁶.

Якщо ж ми дійсно, обравши хибний шлях Росії, маємо вчитись на її помилках, то, очевидно, що враховувати треба помилки не тільки псевдоліберальної влади, яка зараз веде відчайдушну боротьбу зі страшною державною бюрократією та економічним монополізмом майже без жодних надій на перемогу (тут даються взнаки не тільки тотальна корумпованість російської влади, а й імперські традиції Росії). Необхідно також

придивляться до рецептів «шокової анестезії» російської економіки, які пропагують російські комуністи. Вони, між іншим, також всіляко вихваляють досвід Китаю, хоча насправді послуговуються не ідеологією нинішнього реформаторства, а ідеологією «великого стрибка» часів «культурної революції». Мова йде про категоричну вимогу здійснити в Росії емісійне вливання в сумі 330 трильйонів рублів при одночасному жорсткому державному регулюванні цін. Це якраз співставно з пропозицією Павловського про семикратне підвищення платні, втім, у своїй книзі він закликає нас уникати «небезпечної більшовизації мислення в економіці».

Тепер декілька слів щодо заклику Павловського орієнтуватись на китайський досвід. Знов-таки, я хочу підкреслити, що всіляке вихваляння цього досвіду зараз стало тезою лівих сил як в Україні, так і в Росії. І це зовсім не випадково. Адже китайська модель, як їм здається, повністю знаходиться в руслі державного регулювання і захисту, який завжди був ідеалом комуністів, особливо російських. За фасадом «китайського шляху» весь час проглядає «до болю знайомий СРСР», все той же «соціалізм з людським обличчям», за фасадом якого, у свою чергу, проглядає «обличчя» традиційної російської імперської структури.

Головне, що за Павловським, породжує успіхи Китаю, це знов-таки «активне державне регулювання», «опора на власні сили», ідеологія протекціонізму. Основне, в чому він вбачає захист ринку і товаровиробника — це практика викупу державою у спільних підприємств з іноземними інвестиціями ста відсотків акцій на протязі 10 років. Але чомусь він нічого не говорить про те, що економічна політика Китаю дістала назву «політики відкритих дверей», що для залучення іноземного капіталу та сучасних технологій створено більше 10 спеціальних економічних зон, у яких іноземним інвесторам надані максимальні пільги, зокрема за рахунок китайської сторони побудована сучасна транспортно-комунальна інфраструктура, суттєво зменшений податок на прибуток, відсутнє експортно-імпортне мито, стрімко зростає доля внутрішнього валового продукту, отримана від приватного сектора. І саме цей досвід особливо важливо врахувати Україні в першу чергу. Тим більше, що, будемо відвертими, іноземний капітал поки що не йде в Україну, навіть отримуючи запевнення в тому, що не тільки через 10 років, а й взагалі не буде націоналізований державою, а багато засобів досягнення політичної стабільності, які сприяють залученню іноземних інвестицій, у нас або неможливі, або неприйнятні через політичні причини.

Тепер щодо поняття «соціальна ринкова економіка». Це ще один термін, який як заклинання промовляють сьогодні і праві, і ліві, і урядовці, і опозиція. З ним знов-таки в першу чергу пов'язується вирівнювання доходів різних груп населення, підвищення соціального захисту людей, а головне — державний захист економіки. Дійсно, термін «соціальне ринкове господарство», введений Людвігом Ерхардом, має свої витoki у традиціях соціально-економічного корпоративізму, партнерства між працею і капіталом, які спираються на німецьку економічну думку і, ширше, соціально-демократичну модель європейського розвитку. Ці традиції дуже близькі українській національній ідеї і тому можуть бути взяті на озброєння при проведенні комплексної реформи в Україні²⁷. Крім того, досвід повоєнної Німеччини є дуже важливим для України тому, що об'єктивні «стартові умови», з яких починала своє піднесення повоєнна Німеччина, подібні до сьогоднішньої української економічної руїни. Зокрема, більш як 50-відсотковий спад виробництва цілком співставний з нашим економічним станом. Крім того, за всієї різниці між німецьким фашизмом і радянським комунізмом, в них є безперечна типологічна сумісність, тоталітарно-світоглядна міфологія, яка і сьогодні, на жаль, характерна для стереотипів мислення на пострадянському просторі і, як було показано, вкрай деформує традиційно протестантсько-гуманістично орієнтований менталітет українського народу.

Проте, і це дуже прикро, не названі вище чинники є основними в орієнтації особливо сьогоднішніх лівих — та і, як бачимо, частини, здавалося б, свідомих націоналістів — на німецький досвід. В першу чергу, їх приваблює якраз бурхливий динамічний розвиток Німеччини на протязі якихось шести-десяти років (це, між іншим, стосується і Японії, і Китаю). Не випадково в нашій і російській літературі при характеристиці реформ, які відбувались в цих країнах, здебільшого вживається термін «диво»: «німецьке диво», «китайське диво», «японське диво». Витоки цього «дива» вбачаються, передусім, у все тому ж захисті держави, яка «наведе порядок», а простіше знову вкотре відбере і поділить. У ситуації безладдя та економічного хаосу знову відчувається ностальгія за «сильною рукою», диктатурою, яку, окрім Німеччини, також символізують Чілі і, звичайно ж, Китай. І хоча прямо про це не говориться, але вважається, що такий порядок був досягнутий у післявоєнній Німеччині завдяки ще живим традиціям німецького «нового порядку», коли Гітлеру вдалося приборкати підприємництво, максимально використати в імперських цілях приватну власність, повністю не знищуючи її (сучасні соціалісти та комуністи також вже готові погодитись з тим, що радянський експеримент із повним знищенням приватної власності був все ж таки «перегином»). Тут, як правило, комуністи посиляються на ленінську політику НЕПу, яку, мовляв, «зłodійськи» перервав Сталін). Щоправда, білоруський президент Лукашенко нещодавно, вихваляючи німецький порядок, прохопивсь про мрії люмпенськи орієнтованих політичних сил, вказуючи на те, що у нацизмі було дуже багато позитивного, що може стати у пригоді будь-якому реформаторові. Насправді ж теорія неолібералізму Людвіга Ерхарда не тільки не має нічого спільного з ідеєю відтворення економічних структур Третього рейху, а й знаходиться у непримиренній опозиції до неї.

Так, Людвіг Ерхард виступав за раціоналізацію економіки, розширення капіталовкладень, підвищення рівня виробництва, збільшення на цій основі народного доходу, підвищення купівельної спроможності і розширення виробництва. Але основний пафос теорії соціального ринкового господарства, яку цілком справедливо називають неолібералізмом, полягає в її антибюрократичній спрямованості, в максимальному вивільненні механізмів конкуренції, які Павловський вважає атавізмом епохи «дикого капіталізму». Ерхард постійно підкреслював, що саме вільній конкуренції загрожує небезпека з усіх боків і що саме сприяння вільній конкуренції — найважливіше завдання сучасної держави. Якщо ж говорити про те, що концепція неолібералізму знаходиться в руслі ідей посткапіталістичної фази розвитку людства, а це справді так, то необхідно зазначити, що ця ідея бере свої витоки, навіть не в концепції нового курсу Рузвельта, а в антитрестівському законодавстві США початку ХХ століття. Ерхард наполегливо відстоює впровадження законодавства, яке забороняє будь-які монополії або, як він казав, картелі і постійно підкреслює, що без цього не може існувати соціальне ринкове господарство. Отже, німецький неолібералізм віддзеркалює у найяскравішій формі магістральну тенденцію розвитку і успішного реформування усіх країн з сучасною ринковою економікою, тенденцію, яка полягає у максимальній активізації внутрішньої і зовнішньої конкуренції з метою оптимізації та інтенсифікації виробництва. Саме на це, в першу чергу, після другої світової війни були спрямовані зусилля урядів США, Франції, Англії, Китаю, Японії, інших далекосхідних країн. Саме вирішенню цього питання підпорядковані різноманітні форми планування збалансованого розвитку, до яких вдаються розвинені країни. Відбувається, так би мовити, *керування некерованістю* — *забезпечення максимально сприятливих умов вільного ціноутворення без будь-якого монопольного втручання іззовні*. Державне регулювання цін спрямоване, у першу чергу, на контроль за дотриманням антимонопольних механізмів їх утворення. Цей діалектичний синтез раціоналізації і в той же час максимальної лібералізації і виражає суть різноманітних неокласичних теорій економічної думки. Німецький неолібералізм має також назву «ордолібералізм», тобто «лібералізм порядку»,

але цей порядок не має нічого спільного з будь-якими формами державного капіталізму нацистського «німецького порядку», який як відомо, значною мірою базувався на рабській праці і з ринкової точки зору був неефективний²⁸.

Говорячи про збільшення зайнятості, Ерхард підкреслював необхідність при цьому збереження високої продуктивності праці. Він був категорично проти підвищення рівня інфляції, вважаючи, що одним з основних завдань соціального ринкового господарства є забезпечення ринкової сталості. Він вважав, що за демагогією про соціальну справедливість і рівний розподіл у тих, хто закликає до емісії і підвищення цін, завжди приховане намагання збагачення одних соціальних груп за рахунок інших. Знову і знову Ерхард підкреслює, що справедливий розподіл національного продукту повинен здійснюватися на основі не підвищення заробітної плати, а поступового, але неухильного підвищення продуктивності праці.

До речі, ризикуючи бути звинуваченим в ігноруванні принципів соціальної справедливості, а то й у прихильності до експлуатації трудящих, все ж таки зазначу, що ривок в економічному розвитку і Німеччині, і Японії, і Китаю, і «далекосхідним тиграам» вдалося здійснити не в останню чергу завдяки саме існуванню дешевої і високоякісної робочої сили в цих країнах. Це до відома тих, хто «за щучим велінням», за власним хотінням, у найкращих популістських традиціях під гаслами соціального захисту збирається забезпечувати чудодійне підвищення рівня життя трудящих шляхом багатократного підвищення платні. Ще раз повторюю, слідом за практично всіма видатними реформаторами ХХ століття, *тільки інтенсифікація трудового процесу, його якості і навіть подовження робочого дня є запорукою початку реальних реформ*. Що ж до звинувачень у відстоюванні «капіталістичній експлуатації», то зазначу: краще напружено працювати і отримувати пристойну платню, аніж не працювати або надриватись одночасно на декількох «халтурах», ще й втрачаючи при цьому кваліфікацію. (Я вже не кажу про своєрідне розуміння «соціальної справедливості», при якому перше півріччя 1997 року за кількістю святкових неробочих днів перетворилось у суцільне свято культивування неробства у національному масштабі.)

Як бачимо, монетарна складова неолібералізму, його трактування справедливого соціального розподілу і соціальної справедливості взагалі є дуже суттєвою. Може тому, закликаючи до «третього шляху» посткапіталістичного і одночасно посткомуністичного розвитку України, вихваляючи кейнсіанство, Павловський дуже стисло і вельми своєрідно трактує неолібералістичну теорію, у якій дається одне з найповніших теоретичних обурунтувань розвитку людства в межах якісно вищої соціальної формації. Ордолібералізм, за Павловським, — «це теорія сильної держави, яка гарантує загальні умови ринкового господарства, тобто структуру економіки, і в разі потреби вирівнює ринкові результати»²⁹.

Фактично ордолібералізм на його думку є лише продовженням теорії зайнятості Кейнса, у якій «ключова роль відводиться державі». Точніше, це навіть відступ від кейнсіанства, бо, мабуть, «гарантування структури економіки через вирівнювання результатів» Павловському видається явно недостатнім (і це не дивно, бо про жодне таке «вирівнювання» у антимонопольному лібералізмі Ерхарда не може бути й мови).

Тому, роблячи дуже симптоматичний висновок про те, що, мовляв, прибічникам вільного ринку (читай: Людвіга Ерхарда) ідеї державного регулювання даються дуже важко, тільки під загрозою страшних соціально-економічних потрясінь, Павловський вважає, що саме небезпека такої кризи у ФРН в 60-ті роки «розставила всі крапки над і» і примусила надмірних лібералів повернутися до рятівного ортодоксального кейнсіанства. Цей поворот, на думку Павловського, проявився, зокрема в тому, що у 60-ті роки була прийнята «нова економічна політика», котра «політику господарського порядку» доповнила «політикою впливу на господарські процеси».

Отже, ордолібералізм виступає як не зовсім повноцінне, недосконале з точки зору регулювання економіки своєрідне схиблення у бік «контрреволюції Фрідмена», яке було виправлено у Німеччині в 60-ті роки.

Насправді ж у 60-ті роки в Німеччині відбулось те саме циклічне коливання, яке Павловський вважає «неправильним» і яке є частиною системного процесу функціонування сучасної західної цивілізації. Це коливання означає зовсім не остаточне утвердження кейнсіанства, а лише зростання елементів кейнсіанства в межах ордоліберального синтезу. На жаль, Павловський нас чомусь не сповіщає про те, «що вже в середині 70-х років відбулось зворотне коливання соціально-економічного маятника, і це теж були реформи, але вже не в кейнсіанському, а в монетаристському дусі. І вони виявились досить успішними»³⁰. А потім новий частковий спад економічного розвитку і пошуку нової оптимальної моделі реформаторства.

Таким чином, ще раз підкреслюю, ні про яку перемогу «революції Кейнса» не може бути й мови. А всі спроби абсолютистсько-міфологічного мислення знайти рятівне заклинання, амулет «на всі випадки життя» у формі чергового «єдино правильного, прогресивного» соціально-економічного вчення «на всі часи і для всіх народів» є теоретично утопічними, а практично дуже небезпечними. Насправді, саме в неолібералізмі або ордолібералізмі Людвіга Ерхарда розкрита *якісно нова роль держави стосовно як крайніх форм ліберального капіталізму, так і державного капіталізму комуністичного взірця*. Держава, згідно з теорією соціального ринкового господарства повинна бути і не «нічним сторожем», і не «тюремним наглядачем», а справедливим суддею, точніше арбітром, який ретельно стежить за тим, щоб економічна «гра» відбувалась саме за ринковими правилами, і веде нещадну боротьбу з будь-якими формами монополізму. Між іншим, дуже цікавим і корисним є для нас досвід реформування Туреччини, Іспанії, Мексики, які за багатьма стартовими параметрами були наближені до України і у реформах яких монетарна складова також посідає чільне місце³¹. Акцентування уваги лише на «обмежувальній» функції держави, нерозуміння необхідності спрямування її діяльності на максимальне «вивільнення конкуренції», яка за умов «дикого капіталізму» постійно призводила до економічних криз саме внаслідок свого переростання в ті чи інші форми монополізму, фактично зводить нанівець ряд в цілому слушних положень Павловського щодо визначення пріоритетних галузей української економіки, критики спроб ефективної боротьби з інфляцією суто фінансовими засобами, критики міжнародних фінансових організацій які фактично нав'язують Україні хибний шлях реформування, переслідуючи при цьому переважно прагматичні цілі економічної експансії (про що я писав ще на початку 1993 року). Проте, чи можна назвати політику, яку проводить нинішнє керівництво та могутні міжнародні фінансові організації, монетарною у тому сенсі, в якому монетарна течія економічної думки розглядається в контексті сучасного неолібералізму? Сподіваюсь, мені вдалося переконати читача, що відповідь має бути негативною, і тим більше неправомірним є ототожнення нинішнього «курсу реформ» з «контрреволюцією» Фрідмена.

В чому ж полягають методологічні хиби поглядів Павловського з точки зору саме системного аналізу, на застосування якого до сучасних суспільно-економічних відносин він претендує? Хиби, які знову і знову примушують Павловського повторювати «до болю знайомі» хибні тези щодо сучасних економічних теорій та методів реформування України. У черговій з цілої низки, останній за часом, публікації, підійшовши впритул до правильної відповіді щодо справжньої популярності монетаризму в США, зумовленої високим рівнем інноваційної діяльності, Павловський знову повторює хибну тезу про те, що ця теорія корисна лише для США. Він не бачить елементарного логічного протиріччя, що взагалі характерно для міфологічної свідомості, між існуванням економічної теорії у суспільстві, яке називають «інноваційним», і значенням цієї теорії для України, перед якою стоїть завдання різкого поживлення інноваційних процесів. «США називають краї-

ною «інноваційного» суспільства, де економіка розвивається на основі цілої сукупності економічних теорій, серед яких на даному етапі пошавився інтерес до монетарної економічної теорії Фрідмена, котра, як показано в моїй книзі «Шлях України», є корисною для Сполучених Штатів»³². При цьому саму монетарну концепцію Павловський тепер уже чомусь ототожнює з неокласичними ліберальними теоріями взагалі, до яких насправді належить декілька впливових течій економічної думки, в тому числі і вищезгаданий ордо-лібералізм. Павловський звинувачує радників Президента і членів уряду у нав'язуванні монетарної методології, залишаючи при цьому главу держави своєрідним «недоторканим» фетишем, який знаходиться поза критикою. У найкращих традиціях «клятви», а точніше заклинання «на вірність», — що є класичним проявом характерного для російського менталітету міфу про «добророго» царя та «поганих» міністрів, — Павловський у своїй книзі декілька разів посилається на доповідь Президента Л.Кучми у жовтні 1994 року як на правильну та ще й затверджену Парламентом програмну стратегію курсу реформ. Насправді свої економічні погляди більш докладно Президент сформулював пізніше, навесні 1995 року. Проте і в першій, і в другій доповідях Президент зовсім не відмовляється від попереднього курсу і, на мій погляд, висловлює ряд принципово хибних положень щодо стратегії реформ (див. мою статтю «Чи потрібна нам зміна курсу? Перші враження після доповіді» в газеті «Завтра» за 18 квітня 1995 р.). Проте навіть обидві доповіді, взяті разом, аж ніяк не можна вважати комплексною програмою реформ та ще й затвердженою Парламентом. Насправді такої програми і досі нема.

Далі ми дізнаємось про дуже «цікаві», в першу чергу для спеціалістів у галузі історії економічної думки, речі, а саме, що засновником економічної інноваційної теорії був український вчений Туган-Барановський, який зробив революційний висновок, на противагу «закону вільного ринку» Сея, про те, що не споживання і попит управляють виробництвом, а навпаки, виробництво керує споживанням через нагромадження капіталу та його інвестування в нові технології. А потім чергове «відкриття»: «нову лінію пошуку в розвитку економічної теорії, розпочату М.Туган-Барановським, продовжили Хал, Шпітгофф і Шумпетер»³³. А тому «Україна має відмовитись від монетарної економічної теорії як базової... і спиратись на сукупність економічних теорій... що їх побудовано на основі системного цілеспрямованого втручання держави в економіку, економічної теорії Кейнса, української інноваційної теорії М.Туган-Барановського»³⁴. Саме погляди цих економістів, на думку Павловського, придатні для розв'язання проблем економіки, що знаходиться в динамічному, перехідному стані. А «аналіз першої (статичної) ситуації розвинувся в межах так званого неоконсервативного підходу (монетарна економічна теорія Фрідмена)... і, отже, ідеологія монетарної економічної теорії (урівноважена стабільна ситуація) аж ніяк не придатна для економіки перехідного періоду, який переживає Україна»³⁵.

В найкращих міфологічно-метафізичних традиціях за принципом «або—або» Павловський, на відміну від Кларка, — на якого він посилається як на одного з фундаторів системного аналізу, котрий ввів в економіку контівські поняття динаміки та статички, — протиставляє динамічний, неврівноважений і статичний стани соціально-економічної системи. Як тут не згадати славнозвісне протиставлення «ліній» матеріалізму (Арістотеля) та ідеалізму (Платона) у видатного «матеріалістичного діалектика» В.Леніна. Різниця полягає лише в тому, що Павловський пов'язує ці «лінії» з іменами Еклезіаста і Геракліта та їх відомими висловами «Немає нічого нового під сонцем» (втілення статичної фрідменівської парадигми. — О.Ш.) і «Ніхто не може двічі увійти в ту саму річку» (динамічний підхід, парадигма неврівноваженої ситуації. — О.Ш.), причому знов-таки «держава формує «береги річки» — промислову політику»³⁶. Замість наукового пояснення своєї гіпотези на рівні системно-синергетичного аналізу, який реалізовано якраз у неокласичних і неоліберальних економічних теоріях ХХ століття, в тому числі

фрідменівській, ми маємо за «методологію» типово міфологічне звернення «до стародавности», «до витоків» на метафоричному рівні.

Така афористичність та метафоричність не випадкова. Вона нерозривно пов'язана з механізмами архаїчного, «пралогічного» (Леві Брюль) максимально дорефлексивного мислення. Міфологічна свідомість задовольняється описом у естетичній художній формі того, чого не може логічно пояснити, та ще й спирається на традицію... як краший доказ істинності якоїсь тези за схемою: «такий різкий поділ на «динаміку» і «статику» існував у найдавніші часи, в епоху Еклезіяста і Геракліта», і, зачарувавшись красивими афоризмами про річку і про сонце, під яким немає нічого нового, якось забуваєш запитати, а чи існує цей поділ зараз і чи дійсно він існував взагалі?

Відчуваючи екстремістську хибність таких абсурдних протиставлень, Павловський намагається замаскувати формулювання певних тез за принципом «погано-добре», добро-зло». Цей прийом також відомий дослідникам архаїчної міфологічної свідомості. Це не що інше, як відома левістроссівська «медіація» «бінарних» термінів, коли протилежності, так би мовити, пом'якшуються, маскуються, приховується їх цілковита несумісність, антиномізм. За Леві-Строссом, процес розвитку міфологічної свідомості неминуче призводить до зростання елемента її логічності, а тому «кричущі» бінарні протилежності, тези, які не можуть бути синтезовані в принципі, які раніше механічно співіснували у свідомості первісної людини, у міфах піддаються медіації, тобто замінюються іншою бінарністю понять, які насправді створюють ілюзію власної сумісності.

Наприклад, у варіанті з Павловським бінарність тез про теорію Фрідмена як втілення економічної «контрреволюції» (адже за Павловським монетарна політика, яка проводиться в Україні, є не що інше, як лібералізм, котрий начебто відповідає розвитку суспільства XIV — XV століть) та непридатність монетаризму для реформування взагалі підміняється бінарністю тез про придатність монетаризму лише для США і про можливість його актуальність для України «приблизно у першій половині наступного сторіччя». А бінарність тез про необхідність підвищити платню в 5-7 разів і про уникнення при цьому інфляції підміняється натяком, що таке підвищення має відбутися *не як умова фінансової стабілізації і розвитку виробництва, а як їх наслідок*, і ідеєю невиплати половини підвищеної платні. Проте другі бінарності залишаються такими ж хибними і бездоказовими, як і перші.

До речі, той же Дж.Кларк належить до представників неолібералізму. В основу його саме неокласичної теорії була покладена концепція Сея, закон якого, як ми вже знаємо, належить до ідеології реформ, не придатної для України. І головна ідея Кларка — це ідея органічного взаємозв'язку всіх основних факторів виробництва, різкого падіння віддачі від кожного з них при гіперболізації значення, хоча б одного з цих факторів (і, відповідно, пов'язаної з ним теоретичної стратегії). Тобто неприпустимості окремого розгляду «динаміки» та «статики». Саме тому при характеристиці неолібералізму вживається поняття неокласичного синтезу.

Насправді ж, і це головне, я ще раз підкреслюю, сучасний рівень дослідження передбачає *аналіз будь-якої соціально-економічної системи, так би мовити, у стані неперервної перехідності, циклічного коливання між більшою чи меншою нестабільністю, невпинного пошуку факторів, які б компенсували дестабілізуючі кризові явища, тобто у стані несталості рівноваги, пов'язаної з максимальним синтезом динаміки і статики*. Саме таке розуміння механізму функціонування соціально-економічних систем і, відповідно, методів їх реформування демонструє наприклад Сімов'ян, на працю якого «Економічний успіх і шляхи його досягнення» я вже посилався. В цій праці поряд з набагато більш глибоким, ніж у книзі Павловського, аналізом конструктивних аспектів сучасних соціально-економічних теорій проаналізовано ідеологію реформ практично всіх країн, в тому числі розвинених, яким вдалося у XX столітті подолати важкі кризові стани³⁷.

Зворотним боком антисистемного, не здатного до справжнього синтезу бачення методів вирішення будь-яких проблем є механіцизм і схематизм, базою для якого слугує вульгарний матеріалізм XVIII століття і який, закликаючи наслідувати методологію «матеріалістичної діалектики», продемонстрував Ленін у своєму «сумнозвісному» практично всім поколінням радянських людей «Матеріалізмі і емпіріокритицизмі», де «Ілліч» намагався критикувати одного з видатних засновників теорії систем, автора «Тектології» О. Богданова. Того самого Богданова, якому належить і нищівна критика моделі «державного соціалізму», між іншим заснованої на активному втручанні держави в економіку. В руслі цих же концептуальних положень знаходяться наукові розробки справді видатного українського вченого світового рівня Михайла Туган-Барановського, який також був переконаним противником втручання держави в економіку, а у своїх соціально-економічних поглядах знаходився в руслі «солідаризму», «соціального напрямку» так званої «нової школи», «маржиналізму»³⁸. І, звичайно ж, дуже сильним припущенням є твердження Павловського про те, що Туган-Барановський є засновником інноваційної теорії і що згадані відомі західні вчені наслідували «лінію», розпочату ним.

Яскравий взіреть механістичного бачення демонструє нам і Павловський, виділяючи, як на мене, за абсолютно довільним критерієм 6 характеристик типу інновацій і 3 їх функції. Він змальовує чергову, вже трьохвимірну, схему, яка має символізувати «повноцінну» інноваційну діяльність. І на її основі Павловський робить висновок, що «реформи охоплюють тільки половину одного осередку, тобто 1/72 частину того переліку проблем, що їх мав би розв'язувати процес, який, безперечно, вів би до зростання добробуту широких верств населення»³⁹. Це апофеоз несистемного, некомплексного бачення «ідеології реформ» самим Павловським. *Не можна на 1/72 частину проводити реформи, а на інші — ні, всі їх елементи мають бути органічно взаємопов'язані і, повторюю, мати комплексний характер.*

Нещодавно Михайло Павловський у черговому виступі по телебаченню сповістив про те, що він подав у Парламент свій проект першочергових заходів реформування України. Сподіваюсь, що я переконливо висловив своє ставлення щодо конкретних положень, ідей цього проекту та загальної методології, на яку він спирається.

І, нарешті, останнє. У своїй книзі Павловський відзначає, що окремі суттєві висновки його концепції були висловлені вченими, у першу чергу, працівниками Національного інституту стратегічних досліджень, ще у 1994 році (мабуть, з часу, коли він сам почав займатись економікою і став депутатом Верховної Ради), фактично відсікаючи всі попередні наукові розробки. Але будучи рецензентом моєї книги «Україна: шлях відродження. Економіка, політика, культура», написаної в 1993 році, він не міг не знати про існування ініційованої Миколою Плав'юком «Програми комплексної соціально-економічної реформи», на яку я неодноразово посилаюсь («Розбудова держави», №4 за 1993 рік). В деяких блоках цієї Програми, яка схвально оцінена рядом комісій колишнього Парламенту та урядовими структурами, був по-справжньому реалізований комплексний системний підхід. Зокрема, основні стратегічні положення розділу «Економіка», блоків «Концепція державної влади», «Чинники української державної безпеки», «Наука» сьогодні зберігають свою актуальність. «Програма» обговорювалась на Всеукраїнській практичній конференції, результати її обговорення широко висвітлювались засобами масової інформації. Саме в економічному блоці цієї програми були вперше сформульовані аксіоматичні тепер положення стосовно оптимального механізму приватизації, структурної перебудови промисловості, фінансової реформи, реформи сільського господарства, забезпечення інноваційної діяльності. Нагадаю, «Програма» почала розроблятися в жовтні 1992 року. В цій розробці насправді брав участь, на мою думку, один з найталановитіших економістів України, нині покійний Валерій Аркадійович Поповкін, який, між іншим, теж був рецензентом моєї книги. Його ім'я не зазна-

чено серед авторів і консультантів тільки тому, що як керівник підрозділу державного вище згаданого інституту стратегічних досліджень він не вважав за потрібне афішувати свою участь у «Програмі», написаній колективом незалежних фахівців. Але наукові погляди Поповкіна не мають нічого спільного з «концепцією» Павловського.

Взагалі ж хочеться задати питання: де були всі борці за реформи з радниками Президента та міжнародного валютного фонду, котрі зараз волають про те, що ми наслідуюмо хибний шлях псевдореформ, обраний Росією, яка розпадається на очах, що головною метою приватизації є не створення класу приватних власників у «всенародному масштабі» і не реалізація принципу соціальної справедливості, а структурна перебудова економіки і підвищення її ефективності і ще багато чого іншого, шість років тому назад на початку нашої незалежності? На жаль, багато хто з них, в тому числі і політичні лідери націоналістичного руху, в той час виступали з протилежними тезами. Тоді ж я писав, зокрема, у статтях з символічними назвами «Який шлях нам обрати?» («Розбудова держави», №6, 1992), а також «Нова соціально-економічна система: від утопії до... міфа» («Політологічні читання», №3, 1992), багатьох газетних публікаціях про вади, притаманні ринковій системі при функціонуванні її в автоматичному режимі, головною з яких є об'єктивне переростання стихійної конкуренції в її величність Монополію. Але при цьому виступав не проти теорії Фрідмена, а проти поглядів, пов'язаних з її абсолютизацією, перетворенням її саме на «ідеологію». *І ось на наших очах відбувається чергове чудернацьке перетворення міфології крайнього лібералізму в таке ж затяте державництво.* Коли ж нарешті ми позбавимось чергових месій, творців революційних теорій, навіть якщо мова йде про «революцію Кейнса» і тепер уже Туган-Барановського?!

Далі буде

P.S.

Коли ця стаття була вже підготована до друку, з'явилася чергова велика подача Павловського «Як подолати економічну кризу» («Голос України», 5 вересня 1997 року), котра по суті претендує на те, щоб стати національною програмою порятунку України. В ній знову повторюються всі основні хибні тези щодо ідеології «вільного ринку», який буцімто у нас панує, «контрреволюції Фрідмена» стосовно «революції Кейнса», хибності монетарної теорії самоорганізації, і взагалі ліберальних моделей економіки починаючи з XIV включно по XIX століття, необхідності збільшення «втручання держави в економіку», а «змішана» економіка у найкращих спрощено-механістичних традиціях сьгоднішніх комуністів оцінюється як «своєрідна сукупність соціалізму та капіталізму» — «соціалізований капіталізм».

Правда, залишається абсолютно незрозумілим, про який саме «соціалізм» іде мова.

Якщо про соціалізм шведського або соцінтернівського типу, то він аж ніяк не складає «сукупність» з капіталізмом, адже ринкові механізми органічно притаманні соціально-економічним моделям, за якими розвиваються європейські країни. Якщо ж Павловський має на увазі оптимальний симбіоз соціалізму радянського типу з капіталізмом, а об'єктивно концепція «втручання» держави в економіку, спрямована на побудову саме такої «моделі», то хибність цих утопій «конвергенції» ринкової економіки з державним «директивним», адміністративно-командним капіталізмом радянського типу («соціалізмом») давно доведена в соціально-економічній літературі.

У сфері практичних рекомендацій знову маємо еклектичну суміш правильних оцінок катастрофічного стану економіки, абстрактних гасел типу «забезпечення національної безпеки» і абсолютно хибних пропозицій переважно директивно-державницького характеру, які я вже докладно розглянув у цій статті.

Якщо додати до цього відвертий панегірик Павловському докторів П. Степанова і М. Махненко («Реорганізування нашої економіки: якими порадами користуватися? Погляд на рекомендації М. Павловського і Дж. Сакса», — «Голос України», 8 серпня 1997 р.), у якому автори старанно обходять усі слабкі місця «концепції» і «законів», «відкритих» Павловським, схвалюючи, зокрема, підвищення оплати праці в 5-7 разів, то складається враження, що у засобах масової інформації розгортається величезна кампанія для створення Павловському іміджу нашого, доморощеного Кейнса, який начебто пропонує якийсь «новий курс».

17. Там же. — С. 44 — 45.

18. Там же. — С. 75.

19. Там же. — С. 88.

20. Там же. — С. 91.

21. Аналіз взаємозв'язку люмпенсько-більшовицької антипротестантської міфології з російською національною ідеєю, котра втілилась у тезі «самодержавство, православ'я, народність» — це окрема і дуже складна тема, але те, що цей зв'язок існує, переконливо показав Микола Бердяєв у своїх книгах «Витоки і сенс російського комунізму», «Доля Росії» та ін. Я аналізую цю проблему у книзі «Україна: шлях відродження. Економіка, політика, культура» (с. 90 — 122, 122 — 196). Проте важливо не плутати національну ідею з психологією і самосвідомістю її конкретних носіїв.

22. Про якісну відмінність української та російської національних ідей, у розумінні трудової мотивації дивись змістовні статті Вадима Левандовського «Україна та Росія: спроба цивілізаційного аналізу (за матеріалами західно-європейської соціально-філософської та суспільно-політичної літератури другої половини XIX сторіччя)» (Політологічні читання. — 1992. — № 4 — С. 145 — 185) та «Україна та Східна Європа в європейській політичній літературі другої половини XIX сторіччя і соціальні інституції та міжнародні аспекти» (там же. — 1993. — № 1. — С. 142 — 184).

23. На підтвердження цього положення приведу лише одну цитату із статті Михайла Бродського та Дмитра Чекаліна, опублікованої в «Киевских ведомостях» за 28 травня 1997 року. Стаття має вельми символічну назву «Наші прорахунки найбільш точні у світі, або Чому український держпарат зміцнюється від поразки до поразки?» і починається такими рядками: «Дивний симбіоз європейського та азіатського, демократичного і тоталітарного представляє сьогодні Україна. Найбільш різко дисонує з її іміджем перспективної і потенційно могутньої європейської держави гнітчий рівень чиновництва, від якого віє затхлістю дуже вбогої азіатської провінції».

24. Докладніше див.: Шморгун О. Духовні підвалини цивілізаційних моделей розвитку суспільства // Уряд України, Президенту, законодавчій, виконавчій владі. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Людина і духовність». Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. — К., 1996. — Т. 5. — С. 280 — 286.

25. Див. мою статтю «Чи допоможе нам Росія?» (На родна газета. — 1994. — № 11 — 12. — С. 6), яка з так-

тичних міркувань передвиборчої боротьби була підписана — «теоретична група демократичного об'єднання «Україна»».

26. Взагалі використання Павловським математичного апарату для доведення тієї правильної, але досить очевидної істини, що навіть штучне стискання грошової маси в умовах доларизації економіки і втечі капіталів за кордон не може запобігти інфляції через зростання швидкості обертання грошей, є зайвим. Що ж стосується його обґрунтування необхідності постійного урівноваження різноманітних тенденцій економічного розвитку на прикладі керування літаком, то у порівнянні з рівнем сучасного економіко-математичного моделювання воно подекуди нагадує «винахід велосипеда».

27. Див.: Шморгун О. Основний зміст поняття «українська національна ідея» // Розбудова держави. — 1997. — № 6. — С. 9—10.

28. Вперше про значення ордолібералізму як теорії, котра віддзеркалює системні виміри функціонування саме посткласичного (посткапіталістичного) технологічного суспільства і тому повинна стати методологічною основою української програми реформ, я писав у статті «Філософія економічної реформи чи нова руйнівна утопія?» у журналі «Розбудова держави» за березень 1995 року.

29. Павловський М. Шлях України. Шлях вліво, шлях вправо — хибний шлях... — К., 1996. — С. 92.

30. Симов'ян С. Экономический успех: пути его достижения. — Харьков, 1996. — С. 65.

31. Там же. — С. 55 — 253.

32. Павловський М. «Згадаймо Туган-Барановського, або Дещо про інноваційну ідеологію реформ» // Голос України. — 1997, 5 серпня. — С. 4.

33. Там же.

34. Там же.

35. Там же.

36. Там же.

37. Я не розглядаю зараз абсолютно хибні міфологічно-утопічні ідеї Сімов'яна стосовно геополітичного аспекту реформування України.

38. Див.: Шморгун О. Основний зміст поняття «українська національна ідея» // Розбудова держави. — 1997. — № 6. — С. 10—19.

39. Павловський М. Згадаймо Туган-Барановського, або Дещо про інноваційну ідеологію реформи // Голос України. — 1997, 5 серпня. — С. 4.